

Suiters Of The Palace

Feyza Bakır*

Abstract

Until the century, there weren't any significant changes in the clothing style of Ottoman rulers who have known with their choices of classical and luxurious style of clothing. When the clothing of the sultans are examined, it is seen that they had a cap called crest for their head, a caftan or fur as a dress, a shalwar for their legs and boots or shoes on their feet. The units that played a significant role in the preparation on the clothes that continued in the classical style were abolished in the 19th century. And these tailors replaced by the tailors from the west. This had an important effect on the dressing style and became an important factor for the changing in the dress style. In the work which is the subject of the study, the units that produced clothes for the Ottoman palace are explained by classifying them.

Keywords: Ottoman, Palace Tailor, Textile, Clothing, Fabric, Silk, Kaftan

Submitted : 17.10.2021

Accepted : 14.12.2021

Doi : 10.53723/cosohis.13

* ORCID:0000-0002-7255-7436; Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yüksek Lisans Öğrencisi

feyzabkr92@gmail.com

Sarayın Terzileri

Özet

Klasik ve lüks giyim tarzı ile dikkat çeken Osmanlı padişahlarının kıyafetlerinde 19.yüzyıla kadar belirgin değişiklik görülmemiştir. Padişahların giyimi incelendiğinde başlarında sorguç adı verilen başlık, üstlerinde kaftan ya da kürk, altlarında şalvar ve ayaklarında çizme ya da ayakkabı görülmektedir. Klasik tarzda devam eden kıyafetlerin hazırlanmasında rol oynayan birimler 19.yüzyılda lağvedilmiş yerine batıdan gelen terziler alınmıştır. Bu durum giyim tarzının değişmesinde önemli bir faktördür. İncelemeye konu olan eserde Osmanlı sarayına kıyafet üreten birimler sınıflandırılarak anlatılmıştır.

Anahtar kelimeler: Osmanlı, Saray Terzisi, Tekstil, Kıyafet, Kumaş, İpek, Kaftan

Sunuş

The book which was examined is a study that deals with the units that prepare clothes for Ottoman palace. This work, written by Bahattin Yaman, who is known for his studies on craftsmen of Ottoman palace, was presented to TÜBİTAK as a project. It was accepted and supported on February 1, 2009. The clothes produced by the units in the Topkapı Palace Museum were introduced by making use of archive documents.

İncelediğimiz kitap saraya kıyafet hazırlayan birimleri ele almış bir çalışmadır. Osmanlı saray sanatkarları ile ilgili yürüttüğü çalışmalarla tanınan Prof. Dr. Bahattin Yaman'ın yazdığı bu eser TÜBİTAK' a proje olarak sunulmuş, 1 Şubat 2009 tarihinde kabul edilerek desteklenmiştir. Topkapı Sarayı Müzesinde birimlerin ürettiği kıyafetler arşiv belgelerinden faydalanılarak tanıtılmıştır.

Osmanlı padişahları giyim kuşama çok önem vererek lüks kumaşlardan oluşan kıyafetler giymişlerdir. Kendilerine has giyim biçimiyle dikkat çeken Osmanlı sultanlarının kıyafetlerinde aradıkları sanat ve kalite dokumacılığın gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Klasik bir giyim tarzına sahip olan Osmanlı padişahlarının giyim tarzlarında zamanla küçük değişiklikler meydana gelmişse de özellikle 19.yüzyıldan itibaren batı tarzı giyim modelini benimsemeye başlamışlardır.

Eser, Birimlerin Çalışma Sistemi, Hâssa Kumaş Üretim Birimleri, Hâssa Terzileri ve son olarak değerlendirme bölümü olmak üzere dört bölümde ele alınmıştır. Birinci bölümde birimlerin çalışma sisteminin yöntemine değinilmiş, hazinedarbaşının görev ve sorumlulukları ele alınmıştır. İkinci bölümde Hâssa Kumaş Üretim Birimleri; hâssa ipek işleyenleri, hâssa simkeşleri, hâssa zerduzları, hâssa kemha ve kadife dokuyanları, hâssa nakışbendleri olmak üzere alt gruplara ayrılarak görevlerinin tanımlaması yapılmıştır. Üçüncü bölümde Hâssa terzilerinin ana grubunu oluşturan beş bölükten bahsedilmiştir. Bu bölümde hil'at terzileri, hâssa kürk terzileri, hâssa başlıkçıları, hâssa çizmecileri adlı alt grupların görevlerinden de söz edilmiştir. Son bölümde Topkapı Sarayı Müzesi'nde padişah kıyafetleri kaftanları üzerindeki incelemelerde kumaş kalitesi, tasarım ve işçilik üzerine değerlendirme yapılmıştır.

Eserin giriş bölümünde (s.11-13) Osmanlı Devleti'nde ölen sultanların giysilerinin boğçalama yapılarak saklama geleneğine değinilmiştir. Yazar bu bölümde Topkapı Sarayı Müzesi'nin padişahlara ait 3000 civarında giyim-kuşam koleksiyonuna sahip olduğunu belirtmiştir. Aktarılan bilgilere göre koleksiyon ölen padişahların üzerinden çıkan ve sahip olduğu giysilerin saklanmasıyla oluşmuştur. Sultanların kıyafetlerin muhafaza edilmesine karşılık sultan eşlerinin veya saray kadınlarının kıyafetlerini saklama geleneğinin

görülmediği aktarılmıştır. Topkapı Sarayı Müzesi'nde saray kadınlarına ait kıyafetlerin 19. yüzyıla ait olduğuna dair bilgilere yer verilmiştir. Osmanlı saray erkanı için kıyafet üreten birimler ve bağlı oldukları üst kurumlar ayrıca bir tabloda gösterilmiştir.

“Birimlerin Çalışma Sistemi” adlı bölümde (s.18-20) yazar hâ¹ ve hil’at² defterlerinin incelemesinde çalışanların çoğunun Balkan kökenli kişilerden oluştuğunu ve bunların çoğunun devşirme olduğunu belirtmiştir. Yazarın aktardığı bilgilerden hareketle 16. yüzyıl itibariyle devşirme alımında artış meydana gelmiştir. Küçük yaşta talebe olarak işe başlayan devşirmelerin sayısının fazla olmasının sebebi aldıkları ücretin düşüklüğüne bağlanabilir. Hâssa ve hil’at terzileri defterleri incelendiğinde baba ismi yerine memleket isminin yazılmasından Balkan kökenli oldukları anlaşılmaktadır. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivinde ki açıklamalara bakıldığında Anadolu’dan gelenlerden kabiliyetli ve alanında ilgili olanların doğrudan üst kademelere atandığı görülmüştür. Yazar kıyafet üretim birimlerinde çalışanlara standart bir ücret uygulamasının olmadığını söylemiştir. Standart bir maaş uygulamasının olmamasından hareketle ücretlerin çalışanların yeteneklerine ve kabiliyetlerine göre belirlenmiş olduğunu düşündürmektedir.

“Hâssa Kumaş Üretim Birimleri” adlı bölümde (s.22-24) ehl-i hiref bünyesinde faaliyet gösteren alt gruplardan bahsedilmiştir. Eserde Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde bulunan Sürnâme-i Hümâyundan faydalanılarak³ geçişini gösteren resime yer verilmiştir. İpek işleyenlerin unvanları tabloda ilk görev yılları ve aldıkları günlük yevmiye ücreti belirtilerek gösterilmiştir. Tabloya bakıldığında aynı işi yapmalarına rağmen günlük yevmiye ücretlerinin yıllara göre artış veya düşüş göstermesi kişilerin ustalık derecesine göre yevmiyelerinin değiştiğini destekler niteliktedir.

Ehl-i hiref bünyesinde faaliyet gösteren (s.25-27) bir başka alt grup olan Hâssa Simkeşleri'dir. 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren altın ve gümüş alaşımli tekke dokunan seraser kumaşın çok fazla rağbet görmesine dikkat çekilmiştir. Bu durumun eleman sıkıntısı doğurmuş olabileceği belirtilerek Bursa'ya simkeşliği öğrenmek üzere eleman gönderildiğine dair bilgiler aktarılmıştır. Bu bölümde 16.yüzyıldan 18.yüzyıla kadar simkeşhanelerin rakamı ve çalışan sayıları ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. 16.yüzyılda ehli olmayan kişilerce sırma üretimi yapıldığına dikkat çekilmiş ve 18.yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda sirmakeşhanelerin İstanbul, Bursa ve Selanik dışında sirmakeşhane açılmasına müsaade edilmediği belirtilmiştir. Bu yüzyılda akçelerin sırma üretiminde kullanılması ise bir başka dikkat çekici noktadır. Verilen tabloda yıllara göre hâssa simkeşlerinin sayısına bakıldığında en yüksek oran 1593-1671 yıllarında görülmüştür.

Saray ehl-i hirefe bağlı olarak çalışan bir başka alt birim (s.28-30) ise hâssa zerduzlarıdır⁴. Bu bölümde altın ve gümüşün geleneksel dokumacılıkta çeşitli kullanım alanlarına dair bilgilere yer verilmiştir. Ayrıca altın ve gümüşün dokumacılıkta kullanılabilir hale getirmek için yapılan işlemler hakkında bilgi verilmiştir.

Yazar ehl-i hiref ve saray terzi bünyesinde farklı kumaş üretim birimleriyle karşılaştığını bunlardan en önemlisinin ise kemha ve kadife dokuyanlar (s.30-33) olduğunu aktararak Topkapı Sarayı Müzesinde bulunan kemha kumaş örneği ve Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde bulunan Sürnâme-i Hümâyunda kemhacıların geçişini gösteren resimle

¹ “Has” ve “hassa” padişaha özgü anlamına gelmektedir. Padişah ve ailesi için kıyafet üreten birim olduğu anlaşılmaktadır.

² Osmanlı yönetimi, devletin önemli kademelerinde göreve gelenlere yada devlete önemli katkıda bulunanlara, onurlandırmak amacıyla hil’at terzileri aracılığıyla kıyafetler dikilmiştir.

³ Gazzaz, ipekçi, ibrişim bükücü, ipek işleyen, ipek satan gibi anlamlara gelen kazaz sözcüğünden gelmektedir.

⁴ Zer Farsça altın anlamına gelmektedir. Düz ifadesi ise yine Farsça bir terim olup dikici diken anlamına gelmektedir. Günümüz Türkçesinde altın dikiciler olarak çevrilebilmektedir.

verdiği bilgileri zenginleştirmiştir. Verilen tabloya bakıldığında ise hâssa kemha dokuyanların sayısının en yüksek olduğu tarih aralığı 1526-1671 yılları arasında olduğu görülmektedir. Yazar bir diğer kumaş türü olan kadifenin ise kemha kadar ilgi görmediğini aktarmıştır.

“Hâssa Terzileri” adlı üçüncü bölümde (s.37-46) yazar saray terzilerinin yaptıkları işlerden bahsetmiştir. Erkeklerin geleneksel giyim biçiminde üstte kaftanın ön plana çıktığını altta ise şalvar ve çakşır adı verilen kıyafetler olduğunu aktarmıştır. Bu bölümde dikkat çeken bir diğer önemli nokta Topkapı Sarayı padişah elbiseleri koleksiyonunda sayıları azımsanmayacak derecede olan Tılsımlı gömleklere hazırlanış aşamasından söz eden yazar bu kıyafetlerin hazırlık aşamasında münecimler, derviş ve tarikat şeyhleri, hattatlar, müzehhiplerin iş birliği söz konusu olduğunu söylemiştir. Sarayın önemli kurumlarından biri olan hâssa terzilerinin atölyeleri ile ilgili bilgiler için Evliya Çelebinin seyahatnamesinden faydalanılan eserde Fatih Sultan Mehmet ve Kanuni Sultan Süleyman tarafından yaptırılan iki büyük atölyeden bahsedilmekte bu atölyelerin yeri ve çalışan sayısı ile ilgili bilgilere yer verilmektedir. Yazar terzi kayıtları ile ilgili verdiği bilgilerde maaş kayıtları ve görevli listelerinden söz etmiştir.

“Hil’at Terzileri” adlı bölümde (s.47-50) İslam toplumlarında hil’at ile birlikte memuriyetin mahiyet ve öneminden söz edilmiştir. Yazar hil’atların kişilerin konumlarına göre verildiğini konuma bağlı olarak verilen hil’atların da değiştiğini belirtmiştir. Aktarılan bilgilere göre yüksek rütbeli devlet erkanlarına samur, kakum ve sincap gibi kürkler verilmiştir. Osmanlı hanedanında hil’at giydirmenin devlete bağlılığın bir işareti olduğunu belirten yazar hilat giydirme geleneğinin II.Mahmut zamanından başlayarak aşamalı bir şekilde kaldırıldığına dair bilgiler aktarmıştır. Eserde Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde bulunan Şehinşahname de III. Murad’ın Revan fethinin haberini getiren Cafer Kethuda’ ya, Mısır’a tayin olan İbrahim Paşa’ya ve Şehzade Mehmet’in 1582’deki sünnet düğününde ağalara hilat giydirilmesi ile ilgili resimlerden bazıları gösterilmiştir.

“Hâssa Kürk Terzileri” adlı bölümde (s.50-51) bu grupta çalışanların sultan için vermiş oldukları hediyelerde kürklü başlık ve astarlı kürk gibi kıyafetlerin olması, içinde kürkün kullanıldığı farklı kıyafetleri hazırladıklarını düşünülmesine sebep olmuştur. Osmanlı padişahlarının kıyafetleri arasında kürkün önemli bir yer tuttuğunu belirten yazar padişahların tercih ettiği kürk cinsini de belirtirken padişahların kürk kullanımını Konstantin Kapıdağlı’nın yapmış olduğu III. Selim portresiyle örneklemiştir. İhtiyacı karşılamak için zaman zaman ülke dışından kürk ihraç edildiğine dair bilgilere yer verilirken hassa kürkçülerinin saray için üretim yapan kalabalık grupların arasında olduğu aktarılmıştır.

“Hâssa Başlıkçıları” (s.53-57) padişahın görkemli görüntüsünün vazgeçilmez bir parçası olan başlıkların hazırlanması için oluşturulan Hâssa külahdüzleri olarak adlandırılan özel bir birimdir. Osmanlı kültüründe başlıkların şekline göre isimlendirildiği belirtilirken başlıkların hazırlama aşamasından söz edilmiştir. Sûrnâme-i Hümâyûn’daki başlık hazırlayan esnaflarla ilgili resimler incelendiğinde farklı başlıkların farklı esnaflar tarafından hazırlandığının anlaşıldığını aktaran yazar söz gelimi arakçin denilen teri emmeye yarayan ve kavuğun altına giyilen başlığı üreten esnafla, sarıkçı ve takyeci esnafının ayrı ayrı geçiş yaptığını gösterildiğini belirtmiştir. Bu bölümde ayrıca başlıklar için eleman istihdam edildiği belirtilmiştir.

Padişah kaftanları her ne kadar günümüze kadar korunarak gelmiş olsa da yazar aynı durumun Topkapı Sarayı yetkililerinden aldığı bilgilere dayanarak sarıklar için geçerli olmadığını söylemiştir. İlgili müzede çok sayıda, sarıkları dağılmış ya da bozulmuş başlık bulunduğu belirtilmektedir. Buna sebep olarak ise başlıkların standart formda olmamasına ve diğer kıyafetlere göre daha fazla yer kaplamasına ve sağlam olarak koruma

güçlüğüne bağlı olarak günümüze kadar sınırlı sayıda sarığın sağlam kalabildiğini belirtmiştir. Topkapı Sarayı Müzesi'nde sarığı bozulmamış başlık sayısı birkaç adedi geçerse de çok sayıda sarığın sarıldığı tepelik bulunduğu aktarılmıştır. Osmanlı padişah sarığı ve sarık için kullanılan tepelikler, saray koleksiyonuna ait bir başlık resmi Topkapı Sarayı Müzesinden faydalanılarak gösterilmiştir. Sultanların başlıklarında kullandığı vazgeçilmez unsurlardan biride sorguçtur. Sorguç, kavuk ve benzeri serpuşların ön taraflarına takılan muhtelif süslerdir. Osmanlı sarayının bu aksesuarlar için 16.yüzyıl sonuna doğru ehl-i hiref bünyesinde ayrıca bir grup oluşturulduğu belirtilmiştir.

"Hâssa Çizmecileri" (s.58-60) saraya çizme diken grup olarak bilinir. Rahat yürüyebilmek için vazgeçilmez bir kıyafet olan sıradan bir ayakkabının padişahlar için çok ince bir işçilikle hazırlanması gerektiği bu amaçla kurulan çizmecilerin sadece çizme değil, mest ve ayakkabıda ürettiği aktarılan bilgiler arasındadır. Hatta kısa sürede aşınmanın önüne geçilebilmesi için giyeceğin altına nalça denilen madeni bir koruyucunun yerleştirilmesi ile çözüm üretildiği belirtilmiştir. Yazar giyim kuşamın bir parçası olan ayakkabı ve çizme ile ilgili en önemli hammadenin deri olduğunu ve bunun için sarayın bir tabakhanesinin mevcut bulunduğunu burada saray dericilerinin çalıştığı aktardığı bilgiler arasındadır. Sûrnâme-i Hümâyûn'da çizmecilerin geçişi ile ilgili resim mevcuttur.

Yazar yaptığı değerlendirmeye göre (s.61-63) Topkapı Sarayı Müzesi'ndeki padişah ve ailesine ait binlerce kıyafete ve bu kıyafetlerle ilgili arşivlerdeki yine binlerce sayfa belgeye karşılık değerlendirme ve karşılaştırma yapmakta büyük sıkıntı yaşanmaktadır. Bunun en önemli nedeni ise müzedeki zengin kıyafet koleksiyonlarının kimlere ait olduğu konusunda yeterli bilgiye sahip olunmamasıdır. Kıyafetlerin kimlere ya da hangi tarihlere ait olduğunun tespitinde başvurulacak metotlardan birinin dönemin resimlerini karşılaştırmak olduğu aktarılmıştır.

İncelemeye konu olan eser üç asır boyunca klasik bir giyim tarzına sahip olan Osmanlı padişahlarının sahip olduğu bu geleneksel giyim anlayışının arkasındaki çalışan birimleri ele alıp aktarması açısından son derece önemlidir. 19.yüzyıla kadar geleneksel kıyafetleri üreten birimlerin varlığının II.Mahmud ile beraber sona ermesi klasik giyim anlayışının terk edildiği hususunda bir kaniya varılmasını sağlamıştır. Padişaha ait zengin bir giyim kuşam koleksiyonuna sahip olan Topkapı Sarayı Müzesi bu kıyafetlerin yapımında çalışan birimlerin kayıtları ile ilgili bilgi verirken bunların aldıkları ücretler hakkında da bilgi edinmemizi sağlar. İncelemeye konu olan kıyafetlerin hangi döneme ait olduğu ve kime yapıldığı hakkında net bir bilgi elde edilmemiş olsa da eser başvurduğu metotla dönemin resimlerini karşılaştırma yaparak bilgi sahibi olunmasını sağlamıştır. Eser sarayda çalışan ehl-i hiref teşkilatı ile ilgili bilgi vermesi ile birlikte Topkapı Sarayı Müzesinde bulunan kıyafetlerin üzerindeki işçilikte çalışan alt grupları da ele almış olmasının yanı sıra sanat tarihi açısından da son derece önem arz etmektedir.

